Наталія Толочко
Ужгород, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТЕЛЕПРОГРАМ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ ЗАКАРПАТТЯ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД (1960–1980 рр.)

Телепрограми для національних меншин розвивалися в закарпатському медіапросторі з початку організації регулярного телемовлення, з кінця 60-х рр. минулого століття. Утім вони не були першими іншомовними медіапроєктами в крайовій журналістиці, оскільки в дорадянський період на цю територію поширювали іншомовні радіо-

програми з-за кордону, а також створювали хронікально-документальні фільми чеською та угорською мовами [Див. дет. 2, с. 187–205]. Дослідження телепрограм для нацменшин 1960–1980-х рр. актуальне ще й тому, що це мовлення було спрямовано на представників двох найбільших автохтонних етноспільнот Закарпаття – угорців та румунів, а метою слугувала якнайшвидша радянізація цих етносів. Крім того, програми цікаві в контексті дослідження тоталітарної пропаганди, що здійснювалася засобами телебачення.

Слід зауважити, що в національному складі населення Закарпаття здавна були представники різних етносів. Відповідно до результатів переписів, які наводить у своїй монографії дослідник О. Малець [4, с. 41, 67, 76], у 1946 та 1989 рр., найчисельнішими національними меншинами після українців (68–78.4%) були угорці (17.4–12.5%), румуни (1.6–2.4%), словаки (1.7–0.6%), росіяни (1.5–4%), роми (0.06–1%), німці (0.3%). Якщо порівняти ці відомості з результатами перепису 1938 р., то помітне місце в національному складі, крім українців (62,2%) та угорців (16%), займали євреї (13,1%), чехи і словаки (4,8%), німці (1,9%). Однак після Другої світової війни і в радянський період чисельність цих етносів на Закарпатті помітно зменшилася з політичних, економічних, соціокультурних, демографічних причин, натомість безперервно зростала питома кількість росіян: із майже 12,2 тисяч осіб у 1946 р. – до майже 49,5 тисяч у 1989 р.

Відтак після запуску в 1968 р. регулярного телемовлення на Закарпатті, із 2 годин 24' добового мовлення українськомовним випускам виділили 1 годину 40', угорськомовним – 44' і молдавськомовним – 30'. Було передбачено такі форми телепрограм: телевізійні новини, громадсько-політичні, художні та передачі для молоді [3, с. 44]. За рік у структурі Ужгородської телестудії з'явилися окремі редакції передач молдавською, угорською мовами, редакція вечірніх програм. Наявність молдавськомовних телепрограм у той час зумовлювалася антирумунською пропагандою, що набула особливого розмаху наприкінці 60-х рр. На державному щаблі в СРСР проголошувалася відмінність румунської мови від молдавської, назви «румунська мова» і «румуни» були офіційно заборонені, а на науковому рівні надумано робилися припущення про схожість молдавської мови зі слов'янськими [1].

Редакції програм угорською і молдавською у 60-80-х рр., безумовно, не були самостійними у творчому плані. У них нерідко дублювали основні матеріали інформаційної передачі «Новини Закарпаття», а також – кінорепортажі, теленариси інших редакцій. Самостійно готували передачі до ювілейних дат, кінорозповіді, інформаційні матеріали про міжнародні події (наприклад, програми «Акту-

альна камера», «Від Чукотки до Карпат»), телефільми молдавською, угорською мовами, а також телефільми з синхронним перекладом, одержані з інших студій. На змістовому рівні в таких програмах критикували буржуазний націоналізм, ворожу ідеологію, пропагували ідеї пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів СРСР («Наш радянський спосіб життя», «Добра традиція», «Радянська людина», «У наших друзів по змаганню», «В країнах соціалізму» та ін.) [2, с. 214–215]. Окремої уваги заслуговує редакція подовжених програм, що існувала у складі головної редакції телебачення ще з періоду нерегулярного мовлення – з 1967 р. Вона складалася з кращих денних випусків українською, угорською і молдавською мовами, підбиралися кращі художні й документальні фільми, розважальні програми, концерти, а також передачі контрпропагандистського спрямування. Загальний обсяг мовлення редакції становив 24 години на рік – оригінального і запозиченого в інших редакцій матеріалу. Тривалість добового мовлення – 1 год. 30'. Випуски виходили п'ять днів на тиждень – у середу, четвер, п'ятницю, суботу і неділю. Ефіри були вечірні й нічні, розпочиналися переважно о 22.45–23.00, а завершувалися о 1.30–2.00 ночі, тоді як програми Центрального й Українського телебачення тривали до 23.15–23.45 [6, с. 45–50]. Головними темами редакції подовжених програм був радянський спосіб життя, ленінська дружба народів СРСР, пролетарський соціалістичний інтернаціоналізм в дії, а також вистави обласних театрів, виступи колективів з республіки та країни, документальні, художні фільми, фільми-концерти, повторення випусків «Новин Закарпаття», «Панорами тижня». Навіть програма екологічного спрямування «Шовкова косиця», що була організована як телевізійний клуб любителів природи, мала визначену головну тематику – була спрямована на виховання ленінського ставлення до природи.

Із 1974 р. на закарпатському телебаченні виходила інформаційно-освітня програма «Вивчаємо російську мову», спрямована на посилення русифікації Закарпаття. Метою програми було навчання школярів угорськомовних і молдавськомовних шкіл та інших представників національностей російській мові. Над створенням передачі працювало близько 20 осіб – фахівців народної просвіти, викладачів університету, вчителів-практиків. Суттєво допоміг у написанні перших сценаріїв письменник Фелікс Кривін. Основою випусків були граматичні теми, питання правопису, вимови, походження слів, словотвору, лексика до розмовних тем, а пізніше – літературні теми, включені в шкільну програму. Слухачі навіть виконували домашні завдання. В окремих випусках розповідали про поширені помилки, зокрема у мовленні угорськомовного населення області [7, с. 20–21].

Загалом програму «Вивчаємо російську мову» варто розглядати у контексті пропаганди мови і культури пануючого на той час російського етносу, колонізацію краю росіянами і російськомовними представниками, що розпочалося майже одразу з входженням краю до складу СРСР.

Коли в 1980 р. Інститут соціологічних досліджень АН СРСР здійснив аналіз інформаційної ситуації на Закарпатті, з'ясувалося, що 15% жителів краю отримували інформацію з іноземних джерел. Аудиторію приваблювали закордонні музичні передачі, огляди новин, коментарі, а в проблемно-тематичному розрізі – національні, мовні проблеми, релігійна проблематика [5, с. 1–39]. Такі результати дослідження не видаються дивними з огляду на те, що закордонне телебачення у той період було цікавішим і різноманітнішим, ніж радянське. Значну частину у вечірніх програмах закордонних студій займали музично-розважальні шоу, концерти шлягерів, телевар'єте, художні фільми, трансляції і відеозапис важливих спортивних змагань міжнародного і європейського рівнів [6, с. 49–50]. Тому влада намагалася вжити максимальних заходів, аби завадити закарпатцям переглядати такі «ворожі» передачі. У 80-х рр. на Центральному телебаченні ближче до опівночі виходили програми ідеологічного спрямування для національних меншин, спрямовані на те, аби відволікти увагу жителів від перегляду закордонних програм («Плани партії – наші плани» (угорською мовою), «Наш радянський спосіб життя, наші радянські люди» (угорською мовою), «Події тижня» (молдавською мовою)), транслювали й інформаційні випуски («Новини Закарпаття»), тематичні телефільми («Іван Ольбрахт на Закарпатті», «Прем'єри кіноекрана»), виступи народних колективів («Перше знайомство», «Народні таланти», «Трудова честь колективу») тощо.

Лише після проголошення незалежності України у 1991 р. розпочалося відродження національно-культурної спадщини етноспільнот, які здавна проживають на Закарпатті, змінився підхід до ведення інформаційної політики. Відтак кількість телепрограм для національних меншин в ефірі закарпатського державного телеканалу почала зростати. Із 1992 р. і донині виходить програма німецькою мовою, а з 1994 р. – словацькою. Із 2008 р. в ефірі державної телерадіокомпанії з'явилися програми для ромів і росіян.

Таким чином, робота телебачення радянського періоду на Закарпатті була спрямована передусім на утвердження ідеології, що не могло оминути й представників національних меншин. Упродовж усього радянського часу на обласному радіо й телебаченні приділяли увагу двом найбільшим автохтонним спільнотам Закарпаття – угорцям і румунам. Менш чисельних – словаків, ромів, німців, євреїв – не

визнавали. Відповідно, теле- і радіопрограми для них не розвивалися, що поступово мало сприяти втраті культурно-історичного зв'язку, руйнуванню етнічних традицій та звичаїв, забуванню рідної мови. Прикметно, що сприяння інформаційним потребам угорців і румунів в СРСР відбувалося не з метою розвитку громад, а в контексті комуністичної пропаганди, перешкоджання поширенню антисоціалістичних ідей, які могли переймати жителі через доступність прийому сигналів чужих держав, хоча на офіційному рівні в СРСР проголошувалася політика інтернаціоналізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бідзіля Ю, Соломін Є., Толочко Н., Шаповалова Г., Шебештян Я. Закарпатські медіа крізь призму етнотолерантності. Ужгород: Ґражда, 2019. 372 с.

2. Загублені в перекладі: румунська чи молдавська? Radio România Internaţional. URL: https://www.rri.ro

3. Записки отдела пропаганды и агитации, областных идеологических организаций по вопросам развития культуры, улучшения работы прессы, сооружения памятников и монументов в области. ДАЗО. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 123. 64 арк.

4. Малець О. О. Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40–80-х рр. XX ст. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2004. 188 с.

5. Материалы социологического исследования, проведенных в г. Ужгороде и области Институтом социологических исследований АН СССР по вопросам идеологической обстановки среди различных групп населения. ДАЗО. Ф. 1. Оп. 13. Спр. 204. 39 арк. Арк. 1–39.

6. Переписка с Государственным Комитетом по телевидению и радиовещанию и другими организациями по основной деятельности. ДАЗО. Ф. 1238. Оп. 2. Спр. 1507. 56 арк.

7. Переписка с Государственным Комитетом по телевидению и радиовещанию и другими организациями по основной деятельности. ДАЗО. Ф. 1238. Оп. 2. Спр. 1384. 31 арк.

Наталія Толочко (Каралкіна), аспірантка, викладачка кафедри журналістики філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Ю.М. Бідзіля*, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики Ужгородського національного університету.